

A TUDOMÁNYÉRT TETTÉK

Az Akadémiai Könyvtár legújabb névtani szerzeménye

1978 Krakkó, 1993 Trier, 1996 Aberdeen, 1999 Santiago de Compostela, 2002 Uppsala. Nyelvész-névtanos pályám szép emlékei ezek a nemzetközi kongresszusok. A szerencsés véletlenek is hozzájárultak, hogy a névtudomány e jelentős eseményeinek szemtanúja, aktív résztvevője is lehettem. Élményeim száma? Végtelen. Mennyi kedves arc a szakirodalomból, sikeres rendezvények a helyi egyetemeken. És a könyvkiállítások! Félteve őrzött kézikönyvek, alapmunkák, névszótárak, atlaszok – a legutóbbi évek kínálatából...

A nagy érdeklődéssel kísért uppsalai könyvkiállításon történt. Tekintélyes könyvhegy v. sorozat vont a magára figyelmemet. Akten des 18 Internationalen Kongresses für Namenforschung. Trier, 12–17. April 1993. Patronymica Romanica. Band 14–19. A szerkesztő: DIETER KREMER, a trieri egyetem romanista professzora.

Mint régi ismerőst köszöntött, mikor megszólítottam. Megtisztelőnek érezte, hogy személyemben a magyarok a sorozat vásárlásának részleteit tudakolják.

Kevéssel Svédországból hazaérkezésem után könyvcsomagot kézbesített a posta. A Max Niemeyer Verlag Kiadó a trieri konferencia teljes anyagát elküldte. Mint írták, betekintésre, de meg is tarthatom, ha megtehetem... Az ismertetés szándékával és lendületével felütöttem az első kötetet a hatból.

A bevezetőből kiderült, miért is tartott kilenc évig a német, angol, francia nyelvű előadások szövegének megjelentetése. Az okok egy része technikai: a szövegek jó részét újra rögzíteni kellett. Nem kevés munka hárult a technikai szerkesztőre a grafikonok és egyéb ábrák, táblázatok egységesítésével. Elmaradhatott volna a névtani szakkifejezések és a bibliográfiai adatok ellenőrzése, áttekintése? Aligha. A sokszorososan javított kézirat megjelentetéséig még számos munkafolyamat következett. Nem csupán cikkgyűjteményt, a kongresszusi előadások betűhű másolatát tarthatja kezében az olvasó. A referátumokat követő vita, hozzászólások szövegét is közzétették, amit elhangzásukkor magnó rögzített. A szerkesztők a nemzetközi névtudományi terminológia alapjainak kidolgozását is célul tűzték ki, amire a nagyszámú előadás kulcsszavainak gyűjteménye lehetőséget adott volna. Erre a 21. század első évtizedében Németországban megrendezendő nemzetközi kongresszusig még várni kell.

Írásom a kongresszus eseményeit nem részletezi. Erről tartalmas és jól szerkesztett beszámolót olvashattunk VINCZE LÁSZLÓ tollából: A 18. Nemzetközi Névtudományi Kongresszusról címmel (Névtani Értesítő 1994: 132). Minthogy a két cikk egymásra épül, néhány pontban elkerülhetetlen az ismétlés. Recenzióm egyéni ízléssel kezelt válogatás a külföldi névtudomány ismert vagy kevésbé ismert témáiból. Megannyi színes ötlet, tanulságos megközelítés a személynevek és hatásuk a családnevekre tárgykörben. Emlékeztetőül a szekciók: etimológia és történeti névtudomány; a nevek rendszere interkulturális megközelítésben, konkrét nyelvi és névelméleti példákon át; névszociológia; személynevek és helynevek; névtudomány és lexikográfia; névtan és történettudomány; irodalmi névadás; a közszóvá válás folyamata a névtudományban; jog és a név; a névtudomány távlatai. (Egyes szekciókat változatlanul meghirdettek Santiago de Compostelában és Uppsalában is.) A trieri kongresszus anyagában nagyobb teret szántak a etimológiai kutatásoknak és a történeti névtudománynak mint a későbbiekben, akár 1999-ben, akár 2002-ben.

UTE HAFNER dolgozatának címe: *Marianische Personennamengebung auf der Iberischen Halbinsel* (Mária és a vele összefüggő nevek az Ibériai félszigeten). Jelenleg – 1993-ban – a *Mária* név a női nevek gyakorisági listájának élén áll. A lakosság 37%-a *Mária*. E név a keresztény névadás kezdetei óta tartja vezető helyét. A Mária-kultusz kifejezője is ez. Mária emberközelibb, mint Jézus, akinek neve az Ibériai félszigeten nem számított tabunak, mégis igen nagy tisztelet övezi. A Mária-csoda helyi élmény. Minden templom, legyen az a legkisebb is, saját Máriáját tiszteli, akinek kegyeleti ajándékokat hoznak. A Mária-szobroknak saját ruhatára van. Mária tiszteletére népi ünnepélyeket rendeznek. A Mária-ünnepek számát a teológusok több mint ezerre becsülik. A legrégebbi spanyol ünnep a Szeplőtelen fogantatás. Már a 8. században létezett. 1477 óta összegyeházi ünnep. 1854-ben dogmává lett. Az erre vonatkozó kegyeleti képet Spanyolországban alkották meg, és innen terjedt el. Máriát itt ábrázolják először a gyermek nélkül. A jelenések, valamint az ezzel kapcsolatos körülmények újabb Mária-szentélyeket hoztak létre. Mégis egy kézen megszámolható azon jelenések száma, melyeket az Egyház elismer. A spanyolok már a 4. században ünnepelték a Máriákat. Az 5. században az ünneplések száma megsokasodott. A 7. században Nyugatra is áttért a Mária-kultusz. A kutatóknak a nyugati jellegű Mária-tisztelet értékelésekor kelta, germán és római elemek feltüntetésével is számolniuk kell.

KAZIMIERZ RYMUT *Neue Forschungsprojekte in der polnischen Onomastik* (Új kutatási tervek a lengyel névtudományban) c. beszámolója szintén az első kötetben kapott helyet. 1980-tól követhetjük nyomon – a szerző jóvoltából – a lengyel névtudomány aktuális munkáit. Névtudományi bibliográfiájukat eddig – 1993-ig – négy kötetben tették közzé. A 4. (az 1981–1990-ig terjedő időszakot átölelő) 1992-ben került nyomdába. Az Onomasztika a legjelentősebb névtudományi sajtóorgánium. 1992-ig 37 kötete látott napvilágot. A lengyel névtudományi kutatások központja a Lengyel Tudományos Akadémia Onomasztikai Intézete Krakkóban. Kutatási témáik: 1. a szláv személynevek vizsgálata 2. földrajzi nevek elemzése. A lengyel helységnevek történeti-etimológiai szótára. Nyomdakész kézírata kiadásra vár. Csakúgy mint a lengyel folyó- és folyamnevek anyaga is. A lengyel földrajzi nevek közzététele egyelőre kutatási terv csupán. A cikk időszerű névtudományi híreket is közöl. Az ICOS létrehozta névtipológiai és névtörténeti csoportját, amely főleg francia, olasz, görög, román személynévkutatási kérdésekkel foglalkozik, dialektológiai és kartográfiai megközelítésben is.

MARIA GIOVANNA ARCAMONE *Italianische Familiennamen aus Tiernamen* (Állatnevekből képzett olasz családnevek) c. dolgozata a 2. kötet emlékezetes olvasmánya marad. Anekdotázó stílusa miatt is. A kultúrtörténet bizonyítja, milyen nagy hatással vannak az állatok az ember életére. Hogyan hatnak lelkére, gondolkodására az irodalomban, a művészetekben és a néprajzban a szimbolika, az allegória stb. eszközeivel. Témájának megfelelően a nyelvi vetülettel foglalkozik. Az állatnevek és az állatokra vonatkozó kifejezések szemantikailag gazdagok.

A germánoknál az erdő szimbólumai voltak a medvék és farkasok. A helységnevek is őrzik ezeket az emlékeket. (Pl. az itáliai Perlascio: számos medveviadal színhelye.) Az olaszban sok családnév állatnévre vezethető vissza. Pl.: *Anello*, *D'Agnello* 'bárány'; *Leo*, *Leone*, *Leoncin* 'oroszlán', *Lupul*, *Lupello*, *Lupini* 'farkas'; *Porcello*, *Porcus* 'sertés'. Ezek a nevek már a késői ókorban és a koraközépkorban léteztek. A *Lupus* és az *Ursus*

családnevek is lehetnek, akár fordításai is a germán neveknek, melyek a gótokkal, longobárdokkal és frankokkal a népvándorlás idején kerültek Itáliába. A gazdasági fejlődés folyamatát jelzik a következő nevek: *Bovo* 'ökör', *Caprioto* 'kecske'. A nevek elterjedése földrajzi okokkal is magyarázható. Pl. a halnevek főleg folyók és tengerpartok közelében voltak gyakoribbak. A dolgozat zárópéldája akár egy kis novella alapjául is szolgálhatna.

A XVIII. sz. végén Firenzében Habsburg-Lotharingiai Lipót főherceg uralkodott. Hivatalnokai osztrákok voltak, akik nem ismerték a helyi viszonyokat. Egy éjszaka néhány helybelit ejtettek fogságba. Amikor a nevüket tudakolták, így feleltek: *Grassi*, *Belli*, *Polli*, *Porcelli*. Köznyelvi jelentésük: 'kövér', 'szép', 'tyúkok', 'sertések'. Az osztrák helyőrség nem ismerte az olasz családnevek jelentését, sértő szándékot feltételezett. El is ítélték őket, bár azok ártatlanok voltak. Pedig csak a helyi névadással szembesültek.

JOHANN KOLLECA Noms de famille d'origine étrangère dans la Grece d'aujourd'hui (Idegen eredetű családnevek a mai Görögországban) c. tanulmánya gazdag névanyagot közöl. Az idegen eredetű családneveknek a névállományba kerülése – mint általában – a hódításokkal, bevándorlásokkal, kivándorlásokkal magyarázható. Albán eredetű családnevek a 14. századtól vannak jelen Görögországban. (Pl. *Arvanites* 'albánok'.) Keresztnevi eredetűek: *Collias* 'Nikolas'; *Dódis* 'Theodore', *Gógos* 'Georges'. Lehetnek a családnevek keresztnév becézett változatai is: *Colionussis*. Lehetnek a családnevek népnévi eredetűek: *Squipétaris* 'albán'. Mesterségnevek: *Botvaris* 'bognár'. Jelzők: *Barthis* 'fehér', *Tsális* 'sánta'. Állatnevek: *Grifshas* 'szarka'. Lehetnek a családnevek összetettek is: *Houndoumándhis* 'nagyorrú'. Anglofon nevek: angol és amerikai eredetűek. Skót és ír nevek is megtalálhatók e csoportban: *McBride*, *O'Connor*. Arab eredetűek: *Hussein*. (Az arab lakosság háború elől menekült Görögországba.) Örmény eredetű családnevek (viselőik a pogromok elől menekültek): *Terzian*. Frankofon nevek: *Deschamps*, *Rossignol*. Germán eredetűek (viselőik a törökök elleni szabadságharcot segítették): *Rosemberg*, *Klein*. Spanyol-portugál eredetűek: *Fernandez*, *Gallegos*. Izraelita eredetűek: *Moissi*. Olasz eredetűek: (viselőik szétrajzottak a Földközi- és az Égei-tengeren): *Rinaldi*, *Soltatos*. Holland eredetűek (viselőik a keresztes háborúk során érkeztek Görögországba): *van Golder*. Szláv eredetűek (viselőik bevándoroltak) *Carlovic*, *Volaque*. Román eredetűek (Görögországba határőrizet céljából telepedtek le román katonák): *Sourdos*. Török eredetű családnevek a török hódoltság korából: *Kara* 'fekete'.

EVERT MELEFORS Personal names in relation to place names in Gotland (Sweden) (Helynevekkel kapcsolatos személynevek Gottlandban, Svédországban). A középkorban a farmerek neve szorosan a farmhoz kötődött. Így volt ez egész Skandináviában. Hasonlóképpen a szabad farmerek ezreinél is, akiket pl. így hívtak: *Erik i Bergon*, *Ragvald i Suderby*. Később a farm neve elé került az apa név, pl. *Nils Pedherrsan i Norrby*. Gottlandban, Svédország legnagyobb szigetén elmarad a prepozíció a farmer nevében: *Botolf Hügvide* [ez utóbbi elem a farm neve]. Néha kiegészül apai névvel: *Botolf Laurenssohn Hügvide*. Napjaink gyakorlatában eltérés mutatkozik a névhasználatban a sziget északi, nagyobbik felén és a déli, kisebbik felén. Pl. délen a keresztnév elé teszik a farm nevét: *Rovals Henrik*. A mai névadási gyakorlatban az -s képzővel alakult családnevek kerültek túlsúlyba. Terjed az (-en) végződés: pl. *Hadvide* tulajdonosát

Hadvidennek hívják. Gotlondon gyakori a *Jakob* és a *Båtel*, így elterjedt a *Jakobsson*, és a *Båtelsson*.

ELISABETH FUCHSHUBER-WEISS Staatennamen für Deutschland zwischen 1800 und 1990, ein Thema zwischen Geschichte und Namenforschung (Németország államnevei 1800 és 1990 között, a történelem és a névkutatás szemszögéből). A referátum a terület 100 éves történetét tekinti át a nevek segítségével. A névváltozások indítékai ismertek. A tanulmányt olvasva ismét szembesülünk azzal a ténnyel, hogy a sorsfordító történelem milyen döntő szerephez jut a névadásban.

Az 1800-as évek elején Németországot különálló kisebb egységek alkotják. (Pl. *Bajor Választófejedelemség, Szász-Weimari Hercegség*.) Nevüket a dinasztikus érdekek, földrajzi egységek szerint kapták. Együtt a Német-Római Császárság részei. 1806-ban, a napóleoni háborúk idején 16 német állam keletkezett, melyek a *Rajnai Szövetség* nevet kapták. 1871-ben Bismarck egyesítette a különálló tartományokat. Létrejött a *Német Császárság*. Az I. világháború elvesztésével 1918-ban megalakult a *Német Köztársaság* – *Weimari Köztársaság* néven vonult be a történelembe. A nemzetiszocialisták uralomra kerülésével Németország a *Harmadik Birodalom* nevet kapta. Ausztria bekebelezése után *Nagynémet Birodalom* néven szerepelt. 1945-től *Német Szövetségi Köztársaság* és *Német Demokratikus Köztársaság*. E megosztottság 1990-ben megszűnt. Ekkor egyesítették ismét a területet *Németország* néven. A dolgozat a 6. kötetben megtalálható.

A hat kötet lelkiismeretesen megírt, szép tanulmányait heteken át olvastam és fordítottam. Mit őrizhetek meg a 234 témából, mielőtt visszaküldöm a kiadónak? Igényes-séget, sokszínű tudományágunk szeretetét. E gondolatok foglalkoztattak, mikor az Akadémiai Könyvtár Beszerzési Osztályára telefonáltam. E könyvek 2003 januárjától a mi könyveink. Az Akadémiai Könyvtárban mindannyiunk számára hozzáférhetőek.

VITÁNYI BORBÁLA

EGY MUTATÓRÓL KÉT VERSBEN*

1. Két évtizednyi aprólékos filológiai munka eredményeként az 1990-es évek elején három vaskos kötetben, kb. 2500 lapon megjelent a Zala megye népességösszeírásai és egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1745–1771) című forráskiadvány, mely ÖRDÖG FERENC közismert hozzáértésének és töretlen munkakedvének eredményeként látott napvilágot. (I. köt. 1991; II. köt. 1992; III. köt. 1993; kiadók: a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete és Zala Megye Önkormányzati Közgyűlése, Budapest–Zalaegerszeg.) Ezekhez társult 1998-ban IV. kötetként a mutatókat tartalmazó könyv, mely a maga 639 lapjával és a csatolt mellékletekkel terjedelmét tekintve is méltó módon illeszkedik a törzsanyagot tartalmazó kötetekhez. A teljes művet FEHÉRTÓI KATALIN ismertette a Magyar Nyelv hasábjain (I. kötet: 1993 (89): 229–235; II–IV. kötet: 2000

* *versben* '-szor/-szer/-ször': tájnyelvi szó, 1576-os első írásos adattal; megszilárdult ragos alakulat a *vers* 'sor; ismétlődő szakasz' főnévből és a *-ben* határozóragból. E folyamat jelentéstani alapja egy adott tevékenység ismétlődése. (Vö. Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen.)